

Ne féljeteK!

Herceg János költészetéről

A zsenyéket leszámítva, amelyekről Toldi Éva monográfiájából szereztünk tudomást, Herceg János költészetét tulajdonképpen egyetlen verseskötet, a *Kiáltás a ködből* (1970) jelenti. Nem sok, és nem kevés. Nem sok, mert Herceg az újvidéki Magyar Szóban korábban közzé tett bukolikus prózaverseit akkor gyűjtötte kötetbe, amikor az Új Symposion nevével fémjelzett avantgárd már karakteresen tombolt (a folyóirat mellékleteként 1971-ben Domonkos István *Kormányeltörésben* című poémáját olvashattuk). És nem kevés, mert eme halk szavú, a couleur locale-t a pásztor-költészet édes-bús édenével ötvöző líra valaminő – nem az avantgárd szerinti – hagyomány folytathatóságáról is tanúbizonysággal szolgált. Ez utóbbi még akkor is igaz, ha a modern költészet – de hát mondhatjuk-e Radnóti Miklós *Ének a négerről, aki a városba ment* című költeményét avatagnak? – a világ lebírására más irányból, és sokkal agresszívabban folytatott kísérletet.

Herceg, odahagyván fiatalkori lírafutamainak adys beütéseit – A szomorú, gyászos Élet-uton / remegve annyi Ember-lámpa vár” (*Lámpák az uccán*) –, egy „korszerűbb”, a természet és a falu hintájára fölült melankólia *álmosan izgató* nézőpontjából vette szemügyre a táj mint kishaza és a benne vergődő – mert kiszakadni alig tudó – ember *életés* dolgait. Van ebben a látásmódban valamiféle megbocsátó gesztus, és távolról a bibliai történeket-cselekedeteket is fölillantó prófétai hevület, ám a „néprajzilag” és „földrajzilag” ugyancsak hiteles helyzetek (a falu képe, szokásvilága, hagyomány szerinti erkölcs: élni akarása) át vannak poetizálva.

Két felől is, hiszen a harmincas évek bukolikáját megpezsdítő avantgárd lendület („Harsonás reggelek köszöntsék jöttödet – *Az érkező elé*) – az erdélyi Bartalis János kosályi univerzumában szintén láthatni – a föld-éhséget valamiféle tavasz-ünneppé varázsolta; ugyanakkor a lírikus a (mindegy, hogy helyi rangú) Megváltót, akinek jöttére el fog olvadni a hó is, egy sok százados hagyomány, a népdal színszimbolikájába öltöztetve emelte a valóságnál éteribb régióba („piros csizmád nyomát zöld erdő harmatán / látni lehessen majd újra”). Az *érkező* személye körüli bizonytalanság, jóllehet valamennyire a sugallt én-kép misztikáját

közvetíti, jót tesz a versnek – a fiatal Dsida a váratlanul betoppanót egyik költeményében Titkos Eljövöként üdvözölte –, s kiváltképp megfelelő fölütés az egymásra épülő ciklusok elindításához.

Azon nem érdemes meditatlni, hogy a *Kiáltás a ködből* szerkezete a számmisztika mely jelentésrétegét hordozza (a ciklusok 9, 11, illetve 7, 11 verset foglalnak magukba), viszont jól látszik az a tudatosság, amellyel a költő kezdő- és végpontot jelölt ki rendhagyó líra-tablóján. Magyarán, az *érkezés* (az új élmény, az önfelmutatás) lendületét végül is a természet és a társadalom megfáradását szimbolizáló „lassú elmúlás” – „azóta megöszült már az erdő, és megrothadt / az avar, a zászlók lobogása pedig ugyancsak / megfáradt az elcsituló szélben” –: *Az öregség elégiája* fogja keretezni. A látszólagos időtáv valójában sokkal hosszabb, mint ahogyan az az első pillanatra kiderül. Az emberélet azzal sokszorozódik meg, egy kis megengedéssel, válik szinte *időtlen*né, hogy a prófétai gesztusokban sem szűkölködő lírahős születése csaknem megegyezik a Teremtőjével.

Erre a bibliai terrénumra utal *Az alvó helyett* című poéma csöndesen bölcs – az emberi akarat kisiklását mutató – helyzetképe is, miszerint a délvidéki róna melankolikus báj kölcsonzött az elíziumi mezőktől: „harisnyát kötögető / pásztorlányok ballagtak csendesesen a legelő barmok / után, de az aluvót sem a toborzó kiáltás, sem a friss / szellők simogatása nem ébresztette fel, mert messzebről / indult és messzire érkezett, ahol az emberi szó / már erőtlenné válik minden álommal szemben”. Ha azt is észre vesszük, hogy eme – szinte szakrális attitűdöt sejtető – megcsendesedés minő drámai *történet* után következik („vépiros virágok nyíltak a leszakadt part szélein”), akkor világosan előttünk lesz az avantgárd – képkivágásaiban legalább is avantgárd – költő modernségre való törekvése is.

Ez Hercegnél, Kassák Lajosékkal ellentétben, nem a líraiságától teljesen megfosztott – közléseiben csaknem kopogó – képnek a konstruktivista hagyomány kínálta lecsupaszításával megy végbe, hanem a némelykor elégikusra hangolt „akácok alatti” bukolika szövegének víziószerű betétekkel való megnövelésével. Ha a *Pusztító tűz után*, összes

mitológiai jelképrendszerét ideértve, valójában a tűz apokalipszise, a tisztító hajnalcsillag fényénél – új időkezdet – panaszos üvöltéssel végső soron teret nyerő sakálók – ítéletvégrehajtok. Mindennek előkészítéséhez kellett az a – a vért megint csak *dinamizáló* – folyamat, amelynek erősen képi látványvilága sokkolja az olvasót: „a szarvasok meg csak úgy tudtak megmenekülni, hogy / egész csordák úsztak a sebes patak vizében, füstölgő / agancssal, felhasított szügyükből patakzott a vér”.

Ehhez a különleges, az énekes belső érzelemviharait is tükröző *tájkép* megrajzolásához – s nem utolsósorban hatásmechanizmusának monumentálissá való növeléséhez – természetesen kellene az olyan, műveltségélményből származó, „külsődleges” eszközök is, mint a bibliai tékozló fiú (*Hát mégis itt lett volna, akit várunk?*), a Veronika-kendő (*Köpjétek le a győzött*), az angyalok (*Fegyverhordozók reménye*), vagy némely irodalmi allúzió (például a vörösmartys „akárhogyan forogjon is keserű levében e keserves világ” – *Fegyverhordozó és kengyelfutó*). De még inkább szükség van a tanúként jelentkező költő átszellemültségére. Arra az isteni(?), a táj fondorlataiban – csendes kérődzésében és viharos kitörésében – saját benső világát fölfedező *kitárulkozásra*, amely közösség és énekese összeforrására a legigazabb példa. Ha a nosztalgia szőlőlugasai, a túlságosan idilli képek elfeledtetnek – „mézet pergetnek szagos vasárnap reggelek” (*Csendes marasztaló*); „egy holdfényes éjjelen átlövöm szívem” (*Játékos holdfényben vadak között*); „egyszer igazán béke lesz (...), az egymás felé forduló emberi szemekben is” (*Programbeszéd az igazi békéről*) –, megvalósul ez az eszményi állapot.

Toldi Éva már említett kismonográfiájában úgy látja, hogy Herceg János szövegei „versformába tördelt történetstilánkok”. Én jóval többre értékelem a *Kiáltás a ködből* darabjait. Valódi, egyetlen szuszra végigmondott vallomásaikban ott a gondolatritmus, a különféle rétegek, a benső élményvilág és táji megfelelőjének szétválasztása. S az a több oldalról szövődő mítoszi képrendszer, amely távlatot ad a szépségbe ittasult, de mindenkor a küzdelemben acéleződő ember fölemeléséhez. A költő – egy kissé nagyképű szóval – egyetemessé avatja a rettenetet. Mert nehéz nem észrevenni, hogy a többször, több versben is elhangzó „Ne féljétek” nem csupán bibliai sugallatú fölszólítás, sokkal inkább átvágása a bukolikus – de minden ága-levele mögött tört rejtő – éjszaka-bozótnak.

Ennek a félelemnek, ha jól értem, nincsen (vagy csupán igen nagy áttételekben) politikai felhangja, határozottan az önmaga kozmoszát fölforgató ember létmegnyilvánulásából – „dzsungel-élményéből –

fakad. A *Fegyverhordozók reményében*, minden történelmi háttér ellenére, ezt a *leselkedő* rosszat idézi meg az angyalváró remény és a piros öröm virágainak ígézetében. „Csak menjétek, és ne féljétek a baljós éjszakától, / az erdő fenyegető csendjétől, ahol égő szemekkel, / ugrásra készen lapít a fenevad, de piros virágok / nyiladoznak a jáger ablakában.” És teljes jelképtári gazdagságban (*Biblia*), valamint a ballada „negyvenyolc fekete kendős asszonyának” ének-kíséretével jelenik meg a Jó pásztor képében Jézus is.

A látomással teli *eljövetelnek* – lásd Nagy Lászlónak a fekete katona sisakját viselő Zöld Angyalát –, ítélet-hozó borzalmi is vannak, de Herceg épp a Jóság eljövetelét jövendöli. „Majd egyszer eljön a Zöldszakállú, ne féljétek, / mert elfogy a hó, s elvonulnak a tavaszi vadzizek, / hogy az ótvarosra száradt lapályon tüzet gyűjtsanak a pásztorok (...) / s akkor a pásztorok is / megfordítják a nyáját, és furulyaszóval mennek őtána, / akinek búzakalászok nyílnak a szeméből, mert eljön egyszer, / eljön, ne féljétek...” (*Biztatás a csüggedőknek*)

Kétség kívül ebben a bukolikus *haza-mentésben*, amelyben a hatezer év óta mozdíthatatlan hegy maga a bizonyosság, a hűség kinyilvánítása (*Hajában vacsoracsillag*), előfordulnak publicisztikusabb hangok is (*Programbeszéd az igazi békéről*), ám nehéz nem vallomásos parancsnak venni: ne hagyj el szülőföldedet! Vagyis, „igazában nem ismeri / a szabadság dalát, aki azt mondja, ha csak a madárnak is, menjen, ki merre lát, keressen új hazát” (*Madarak ürügyén a hazáról*). A főttebbinél is egyszerűségében megrendítőbb a valaki által a pince vakablakában hagyott „fekete fődélű könyv” jelentése. A „pincszéri esték ajándéka”, figyelmeztetésével, nem kis súlyt rak az *emlékező* vállára: „erről tudod meg igazán, hogy hazaérteztél, itthon vagy, / a szülőfölded ez, s igen, a hazád...” (*A szülőhegy és ami azon túl volt egykoron*).

A *Kiáltás a ködből* prózaversei közt böngészve, akár találomra is, kitűnik a színszimbolikának és bibliai jelképtárnak is fontos két szó, a *piros* és a *vér* gyakori toposza. („véрпиros virágok” – *Az alvó helyett*; „vércseppjét a porból” – *Fiatalok vonulása*; „piros lámpafény” – *Idegen házban tétován*; „véred is elfolyik” – *Fegyverhordozó és kengyelfutó*; „patakzott a vér” – *Pusztító tűz után*; „piros harangját” – *Mint a lépre ment galamb*; stb.) A tűz és a nap vörösét (is) szimbolizáló élet-adó meleg egyben – Krisztus megfeszítettet – a golgotai lét és szenvedés jelképe is. Ennek némelykor végigvitt vagy sugallt, az otthonosság-érzetet veretesebbé tevő példázata a Herceg-prózaversek nem kis nyeresége.